

УДК 314.15:316.42

Кислицина О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного менеджменту,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ДΙΑСПОРИ ЯК НАУКОВА ДЕФІНІЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню феномену діаспор у сучасних умовах глобалізаційних зрушень на основі комплексного аналізу наукових досліджень і публікацій, присвячених процесам міграційного руху населення та його впливу на розвиток держав. Особливу увагу приділено формуванню новітніх форм організації етнічних спільнот під впливом глобалізаційних процесів, зокрема транснаціональних діаспор.

Ключові слова: міграція, діаспора, міжкультурна комунікація, транснаціональні спільноти, транснаціоналізм, глобалізація.

ДИАСПОРЫ КАК НАУЧНАЯ ДЕФИНИЦИЯ И СОЦИАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Кислицина О.В.

Статья посвящена исследованию феномена диаспор в современных условиях глобализационных сдвигов на основе комплексного анализа научных исследований и публикаций, посвященных процессам миграционного движения населения и его влияния на развитие государств. Особое внимание уделено формированию новых форм организации этнических сообществ под влиянием глобализационных процессов, в частности транснациональных диаспор.

Ключевые слова: миграция, диаспора, межкультурная коммуникация, транснациональные сообщества, транснационализм, глобализация.

DIASPORA AS SCIENTIFIC DEFINITION AND SOCIAL REALITY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Kyslytsyna O.

The article investigates the phenomenon of diasporas in modern conditions of globalization shifts based on a comprehensive analysis of research and publications devoted to the processes of migration of population and its impact on developing countries, special attention is paid to the formation of new forms of ethnic communities under the influence of globalization, including transnational diasporas.

Keywords: migration, diaspora, intercultural communication, transnational communities, transnationalism, globalization.

Постановка проблеми. Сучасний стан світової економіки характеризується перманентними процесами турбулентності й загострення протистояння між державами-лідерами, світовими політичними центрами та регіональними об'єднаннями. Інтенсифікація міграційних потоків, зокрема трудової та вимушеної міграції, призводить до суттєвої трансформації як країн-реципієнтів та і країн-донорів, тому останні десятиріччя надають феномену діаспор нових якостей та характеристик, що зумовлюють актуальність подальших досліджень у контексті виявлення нових тенденцій та особливостей розвитку діаспор. Сьогодні діаспори можуть впливати на країни-реципієнти, при цьому не тільки змінюючи їх демографічну структуру, етнічний і релігійний склад, але й впливаючи на внутрішню та зовнішню політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, насамперед привертають увагу роботи: Антонюка О.А., Арутюнова С.А., Астварцатурової М.А., Коєна Р., Івахнюка І.В., Іларіонової Т.С., Іонцева В.А., Лалак О.А., Левіна З.І., Лозовицького О.С., Малиновської О.А., Полоскової Т.В., Тішкова В.А., Шефера Г., Шнірельмана В.А. та ін. Проте вони вивчають певні аспекти зазначеної проблематики через призму історії, етнології, соціології, політології, культурології, державного управління тощо, а комплексне дослідження впливу діаспори з точки зору інтересів і мотивацій у контексті процесу глобалізації викликає значну зацікавленість і становить суспільну необхідність за сучасних умов турбулентності.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у систематизації даних щодо особливостей виникнення й трансформації сутнісних характеристик поняття «діаспора», еволюції світових діаспор та притаманних їм ознак, а також виявлення особливостей впливу діаспор на приймаючі країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномену діаспори присвячено численні наукові дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених, проте саме поняття «діаспора» трактується по-різному через міждисциплінарний характер предмета дослідження, що зумовлює значну різноманітність підходів до тлумачення цього складного явища.

Як відомо, під терміном «діаспора» (із грец. «розсіювання») мається на увазі певна етнічна група, що залишила свою споконвічну територію проживання. Проте довгий час цей термін використовувався лише для представників єврейської діаспори. Так, більшість дослідників відносять саме єврейську діаспору та деякі інші «старі» діаспори до «класичних» діаспор, а «новими» називають лише ті, що з'явилися в ХІХ–ХХ ст.

Шнірельман В.А. під діаспорою розуміє не будь-яке розселення за межами початкового етнічного ареалу, а лише таке переселення, яке відбувалося вимушено, під тиском несприятливих обставин (війни, голоду, насильницької депортації і т. д.) [1]. На думку дослідника, необхідною умовою побудови діаспори є так званий «синдром діаспори» – почуття національного приниження, образи, розпачу тощо.

Близьке за значенням й тлумачення Антонюка О., де він наголошує, що діаспора являє собою значну частину представників народу, що розселена за межами країни походження й утворювалася шляхом насильницького виселення внаслідок загрози геноциду, дії соціальних чи економічних факторів тощо [2, с. 18].

Ларіонова Т.С. ототожнює діаспору та етногрупу й визначає останню як спільноту людей, яка тривалий час проживає за межами своєї національної держави в інонаціональному середовищі та має певну колективну ідентичність і цілком достатня за своєю кількістю та демографічним складом для відтворення мовного, культурного і поведінкового стереотипу [1].

Полоскова Т.В. наголошує, що діаспора являє собою певний етнокультурний й етнополітичний феномен, що виникає на основі етнічних груп, які мешкають за межами «титульної» держави й має певні ознаки: етнічна самоідентифікація, наявність власної стратегії взаємовідносин із державою проживання й історичною батьківщиною, а також формування інститутів та організацій, діяльність яких спрямована на збереження і подальший розвиток діаспори [3, с. 8].

Левін З.І. розуміє діаспору як етнос або частину етносу, що проживає поза своєю історичною батьківщиною або територією проживання етнічного масиву, при цьому зберігають уявлення про єдність походження. Говорячи про особливості діаспор, автор підкреслив небажання втрачати стабільні групові характеристики, які помітно відрізняють членів діаспори від решти населення країни перебування, так само як і готовність вимушено (свідомо чи несвідомо) підкорятися прийнятому у цій країні порядку [1].

На сьогодні дослідниками сформовано значний перелік ознак для типізації й певної систематизації діаспор.

Так, Г. Шефер визначив такі типологічні критерії та види діаспор:

- залежно від наявності або відсутності власної держави – «безпритульні» та «етнонаціональні» діаспори;
- залежно від наявності історичного досвіду існування діаспори – «старі» та «нові» діаспори;
- залежно від стадії становлення діаспори – «діаспори, що народжуються» та «діаспори, що сплять»;
- залежно від географічної протяжності – «розсіяні» та «компактні» діаспори [4, с. 132].

На увагу заслуговує запропонована Коеном Р. класифікація, так звані «ідеальні типи діаспор»:

1) VICTIM, або «діаспори-жертви» (це передусім єврейська, африканська, вірменська, ірландська та палестинська діаспори);

2) LABOUR, або пролетарська діаспора (китайці, японці, турки, італійці, вихідці з Північної Африки тощо);

3) IMPERIAL, або імперіалістичні діаспори (британські та російські діаспори);

4) TRADE, або бізнес-діаспори (ліванська, китайська, японська);

5) DETERRITORIALIZED, або гібридні (культурні) діаспори (карибські народи, синдхі, роми, мусульманські та інші релігійні діаспори) [5, с. 18].

Бруно М. виділяє чотири фундаментальних критерії, що структурують діаспори за основними типами: торгівля, релігія, політика, культура, расовий тип [4, с. 132].

Полоскова Т.В. та Лозовицький О.С. за критерієм «місце й вплив у системі міжнародних відносин» наводять схожі типізації діаспор: світові діаспори (впливають на розвиток систем міжнародних відносин і політику провідних держав світу); діаспори, вплив яких обмежений регіональними системами, окремою групою країн; діаспори, що мають значення для двосторонніх відносин [4, с. 10; 6, с. 5].

В останні роки вчені все частіше до притаманних ознак сучасних діаспор відносять транснаціональність. Як зазначає Кім А.С., сучасні діаспори – це «особливі соціальні групи, чия ідентичність не визначається будь-яким конкретним територіальним утворенням; масштаби їх поширення дають змогу говорити про те, що діаспори набули вже транснаціональний характер» [7].

На формуванні транснаціонального характеру сучасних діаспор звертає увагу й Тішков В.А.: «...існують великі групи людей, які ... можуть жити всюди, але тільки ближче до аеропорту ... такі люди перебувають не між двома країнами і двома культурами (що визначало діаспорну поведінку в минулому), а в двох країнах (іноді навіть формально з двома паспортами) і в двох культурах одночасно» [7].

Таким чином, завдяки перманентній циркуляції товарів, капіталу, населення та інформації починає формуватися специфічна категорія людських об'єднань, що виходить за межі трактування поняття «діаспора» й набуває характеристик транснаціональних спільнот.

Тішков В.А. звертає увагу на те, що сучасні діаспори втрачають прив'язку до певної країни походження й ототожнюють себе вже з певними глобальними історичними культурними системами. Це відображає прагнення членів діаспори сприймати себе громадянами нового для них суспільства, зберігаючи при цьому свою специфічність, і водночас свідчить про їхнє прагнення відчувати свою глобальну приналежність [7].

Відповідно до розрахунків Г. Шеффера, чисельність найбільшої з так званих «історичних» (тобто існуючих із давніх часів) діаспор – китайської становить 35 млн. осіб, індійської – 9 млн., єврейської та циганської – по 8 млн., вірменської – 5,5 млн., грецької – 4 млн., німецької – 2,5 млн. осіб. Серед «сучасних» діаспор найбільшою є афроамериканська, що налічує 25 млн. осіб, курдська – 14 млн., ірландська – 10 млн., італійська – 8 млн., угорська та польська – по 4,5 млн., турецька та іранська – по 3,5 млн., японська – 3 млн., ліванська (християнська) – 2,5 млн. осіб [7].

Найчисельнішою в світі вважається китайська діаспора, або «хуацяо», проте щодо її кількісної оцінки серед фахівців немає єдиної думки: більшість дослідників оцінює чисельність китайської зарубіжної діаспори в середньому в діапазоні від

30 до 40 млн. осіб. Так, за даними МОМ чисельність китайської діаспори дорівнює 35 млн. осіб, проте деякі китайські дослідники оцінюють її в розмірі близько 55 млн. осіб [8]; за іншими даними, «хуацяо» у 150 країнах світу налічує від 55 млн. до 62 млн. осіб. Окрім того, за оцінками Світового банку, на китайську діаспору припадає близько 1% обсягу світового ринку іноземної робочої сили щорічною вартістю 22,4 млрд. дол. США [4]. Серед країн – основних одержувачів офіційно зареєстрованих грошових переказів мігрантів станом на 2013 р. Китай посів друге місце у світі із 60 млрд. дол., що на 15% більше порівняно з 51 млрд. дол. у 2010 р. [8; 9].

Згідно з даними Міністерства у справах заморських індійців (Ministry of Overseas Indian Affairs), кількість індійських мігрантів у світі станом на 2016 р. становила 26,9 млн. осіб, з яких у США – 4,46 млн., Саудівській Аравії – 2,96 млн., ОАЕ – 2,6 млн., Малайзії – 2,13 млн., Великобританії – 1,77 млн., ЮАР – 1,56 млн., Шрі-Ланці – 1,61 млн., М'янмі – 1,51 млн., Канаді – 1,02 млн. і т. д. [10]. Окрім того, індійське походження мають цигани, які в X–XI ст. з Індії мігрували в Європу і Північну Африку. Необхідно зазначити, що індійці, що мешкають за кордоном, поділяються на дві групи: індійці, що не проживають в Індії (NRI – non-resident Indian) і що мають індійське походження (PIO – person of Indian origin). NRI – громадянин Індії, має паспорт цієї країни, але шість і більше місяців проживає в іншій країні з метою роботи, навчання та ін. [11]. За останніми статистичними даними, станом на 2016 р. кількість офіційно зареєстрованих NRI становила 11,4 млн. та PIO – 15,5 млн. осіб [10].

На думку Шеффера Г., у майбутньому слід очікувати виникнення нових і збільшення наявних діаспор у різних державах [7], що призведе до посилення транскордонних мереж функціонування діаспор, їх здатності впливати на економічні й політичні процеси як у рамках спільнот, так і за їх межами.

Висновки з проведеного дослідження. Термін «діаспора» залишається одним із найбільш неусталених наукових термінів через різноманітність підходів до його визначення у різних представників соціальних наукових дисциплін.

За первинну основу діаспори прийнята ознака певної етнічної групи, що постійно проживає за межами території основного розселення етносу, до якого вона належить. До інших ознак діаспор можна віднести такі: етнічна ідентичність та спільність культурних цінностей, прагнення зберегти етнічну та культурну самобутність, власна стратегія взаємовідносин із державою проживання й історичною батьківщиною, формування інститутів і організацій, діяльність яких спрямована на збереження і розвиток етнічної діяльності тощо.

До найбільших світових «класичних» діаспор належать китайська (налічує, за різними джерелами, від 30 до 62 млн. осіб), індійська, єврейська, циганська, вірменська, грецька та німецька. Серед «сучасних» діаспор найбільшою є афроамериканська діаспора у кількості понад 25 млн. осіб.

Актуальність проблематики, пов'язаної з транснаціональним характером сучасних діаспор, створює необхідність подальшого вивчення можливих еконо-

мічних та політичних важелів впливу діаспор на процеси прийняття рішень як у країнах-реципієнтах, так і в країнах-донорах.

1. Дин Ю.И. Термин «діаспора» в російській науці і корейська община Сахаліна / Ю.И. Дин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academia.edu/8743838/Термин_диаспора_в_российской_науке_и_корейская_община_Сахалина.

2. Лалак О.А. Історико-ментальні засади формування української діаспори та інституційно-процедурні механізми взаємодії з Україною / О.А. Лалак // Держава та регіони. Серія «Соціальні комунікації». – 2013. – № 3–4(15–16). – С. 18–23.

3. Авдашкин А.А. Феномен діаспори: методологические основы научного исследования / А.А. Авдашкин // Вестник Челябинского государственного университета. История. – 2015. – № 2(357). – Вып. 62. – С. 131–137.

4. Полоскова Т.В. Диаспоры в системе международных связей : дис. ... докт. полит. наук : спец. 23.00.04 / Т.В. Полоскова. – Москва, 2000. – 387 с.

5. Cohen R. Global diasporas: An introduction // Global diasporas / Ed. by R. Cohen. - Second edition. - N. Y., 2008. – 219 p.

6. Лозовицький О.С. Діаспори в сучасному світі: чинник зовнішньої політики чи важіль впливу держави? / О.С. Лозовицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Lozovitskiy.pdf>.

7. Кондратьева Т.С. Диаспоры в современном мире: эволюция явления и понятия / Т.С. Кондратьева // Перспективы. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=48886>.

8. Анохина Е.С. «Новая» китайская миграция и политика КНР по ее регулированию / Е.С. Анохина. – Томск: Томский государственный университет, 2012. – 248 с.

9. Рязанцев С. «Глобализация по-китайски»: инвестиции, миграция, диаспора / С. Рязанцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intertrends.ru/thirtieth/Ryazantsev.pdf>.

10. Population of Overseas Indians (Compiled in April 2016) // Ministry of Overseas Indian Affairs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mea.gov.in/images/attach/NRIs-and-PIOs_1.pdf.

11. Особенности индийской диаспоры [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://armedia.am/rus/news/25532/osobennosti-indiyskoiy-diasporiy-spravka.html>.

E-mail: olgakyslytsyna@gmail.com